

i kulturze staropolskiej. — Kraków, 1988. — S. 7.; Bednarska J. // Op. cit. — S. 71; Chrościcki J. Sztuka i polityka. Funkcje propagandowe sztuki w epoce Wazów 1587–1668. — Warszawa, 1983. — S. 163.

16. Pilarczyk. Stemmata w drukach polskich XVI wieku. — Zielona Góra, 1982. — S. 22–23.

17. Пилип'юк Н. "ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΡΙΟΝ ΑΛΒΟ ВДЯЧНОСТЬ": Перший панегірик Києво-Могилянської школи: його зміст та історичний контекст // ЗНТШ. — Л., 1992. — Т. 224: Праці філологічної секції. — С. 25–43; Jourkovsky A. Les relations culturelles entre l'Ukraine et Moldavie au XVIIe siecle // Communication française: XVIIe Congres International des slavistes (Varsovie, 21–27 août 1973). — Paris, 1973. — P. 229–230; Пилип'юк Н. // Там само. — С. 33; Bednarska J. // Там само. — С. 110; Ровинский Д. А. Подробный словарь русских граверов XVI–XIX вв. — СПб., 1895. — Т. 2. — С. 297; Nowicka-Jerzowa A. Sarmaci i śmierć: O staropolskiej poezji żałobnej. — Warszawa, 1992. — S. 42–43;

18. Iwanek M. Motyw śmierci w ukraińskiej poezji barokowej // Przegląd Humanistyczny. — Warszawa, 1984. — № 2. — S. 95–111.

19. Walter Ch. Art and Ritual of the Byzantine Church. — London, 1982. — S. 159.

20. Voyage du Patriarche Macaire d'Antioche / Texte arabe et traduction française, par. B. Radu, [Patrologia Orientalis]. — Turnhout, 1976. — № 4 (119). — 556–558.

(Переклад з польської Н. П. Романової).

М. І. Гончаренко

АВТОБІОГРАФІЯ ЯК БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

"Людина — єдина істота, для якої її існування є проблемою. Людина має пояснити собі саму себе і сенс свого існування".

Е. Фромм

Автобіографія як поняття енциклопедично визначається як "прошійчий жанр, опис власного життя, близький до мемуарів, але більше зосереджений на особі і внутрішньому світові автора" (1). Близьким є і літературознавче визначення — "Автобіографія і автобіографічний твір ... — літературний жанр; опис власного життєвого шляху. Жанр автобіографії часто наближається до мемуарів або й переплітається з ними, коли автор від розповіді про себе переключається на розповідь про ті події, свідком яких він був ..." (2). До цього слід додати, що автобіографія при всій індивідуалізованості не є тільки продуктом суто одного індивіда, але є продуктом і водночас фактом культури даного соціуму і, як "справжні культурні факти, є наслід-

ком творчого акту” (3). Отже, за своїми властивостями автобіографія як наслідок творчого акту самопізнання і самовідтворення особистості може розглядатися як самодостатній літературний твір і як історичне джерело, і як історична праця, в якій автор “науково досліджує свій власний розвиток”. При такому ракурсі автобіограф нічим не відрізняється від історика (4).

Започаткування традицій автобіографічного жанру в Україні фіксується деякими дослідниками у першій половині 18 ст. твором священника і намісника березанського Іллі Турчанівського “Житие и страдание свое в память детям своим и внукам и всему потомству” (5). Проте фіксовану появу автобіографічних текстів можна віднести принаймні до 11 ст., яким датуються графіті, наприклад, на стінах Софійського собору у Києві: “Господи, допоможи рабу Твоєму. Писав Стефан, коли розписував стіни собору”, “Писав Ставр Городятинич”, “Жадко писав хрест” та ін. (6).

Автобіографічні тексти ускладнювалися відповідно до уявлення про себе і навколишній світ: “З самого початку свого існування людина являє видовище для самого себе. Фактично вона уже десятки століть дивиться лише на себе. Проте вона чи не заледве починає знаходити науковий погляд на своє значення у фізиці світу” (7).

При всій, здавалося б, фактологічності автобіографія належить до типу феноменологічних текстів і саме це ставить автобіографію серед інших біографічних джерел на виняткове місце і визначає можливі підходи до її інтерпретацій. При вивченні такого джерела відсутня проблема, яка є загальною для всіх інших історичних джерел, — проблема авторства, за винятком фальсифікацій таких текстів. Проте це зовсім не знімає проблеми вірогідності інформації, її об’єктивності — “в цілому поняття істинності, яке використовується у мові науки, для такого феномена письмової культури, як автобіографія, не може бути застосоване” (8).

За типом характеру автобіографічні тексти поділяють на дві групи — одна містить тексти службові, формально складені, друга — тексти, вільні за формою і стилем викладу матеріалу та з особистісними акцентами на мистецьких, наукових, філософських і ін. планах. І в текстах першої групи, і в текстах другої групи автор по-різному може проявитися як у повноті подання інформації, так і в ступені суб’єктивності її висвітлення.

Перший тип, який умовно назвемо “службовий”, набув поширення як офіційний, ази написання якого давалися ще в школі. Його писали обов’язково під час вступу до учбових закладів та спілок, найманні на роботу тощо і мали усталену, часом анкетовану форму (до автобіографічних текстів слід віднести, наприклад, і особові картки, які заповнювали обов’язково власноруч, типу “Анкета працівника”, “Анкета члена СА України” тощо) та атрибутовану особливість

викладу матеріалу. У цих автобіографічних матеріалах відбір фактів і їх подання здійснюють під зумовленим сьогоденною необхідністю кутом. Ці дані можуть становити ту обов'язкову фактологічну основу будь-якої біографії, правдивість (проте не об'єктивність) яких щонайменше може бути піддана сумнівам. Автобіографічні тексти цього типу за характером наближаються до офіційних документів.

Місце зберігання їх як офіційних документів доволі доступне — це, насамперед, архіви державних установ, товариств, спілок тощо. Наприклад, анкети всіх діючих членів Спілки архітекторів України (САУ) існують у двох примірниках: один зберігається у головній організації САУ (в Києві), другий — в обласних організаціях спілки. Після закінчення терміну зберігання архівного матеріалу у Спілці його передають до ЦДАМЛМ України. Серед особових фондів українських архітекторів — фонди відомих архітекторів П. Ф. Альошина, О. М. Вербицького (ф. 11), В. Г. Заболотного (ф. 47), С. А. Таранушенка (ф. 50), В. А. Обремського (ф. 305), П. П. Хаустова (ф. 395) та ін. Поточні матеріали Спілки — особові листки, протоколи засідань, творчі звіти тощо, термін зберігання яких у канцелярії спілки закінчився, передають у ЦДАМЛМУ (фонди № 534, 640).

Другий тип автобіографічних текстів, який умовно визначимо як "творчий", за структурою близький до літературного жанру. Широта подання матеріалу і поставлені акценти залежать від особистості автора, його обумовленості та уявлення про себе і від того, для чого чи кого писався даний текст. Автобіографічні матеріали такого типу можуть бути як короткими, фрагментарними текстами (9), так і просторими, межуючи або й переростаючи у мемуари, де акцент зміщено з власної особи на середовище (10).

До автобіографічних матеріалів цього типу слід віднести і такий вид, дещо заформалізований, як наукові і творчі звіти. Прикладом можуть бути матеріали науково-творчої діяльності заслуженого архітектора України В. Д. Єлізарова, подані на здобуття вченого ступеня доктора архітектури у вигляді альбому (11) з додатками (12), де авторський текст переплітається з великим ілюстративним матеріалом. Тільки зафіксувавши рік народження, послідовність навчання у різних закладах, автор докладно зупиняється на архітектурній діяльності, і тут сама особа автора-архітектора відступає на другий план, об'єктом звіту стає споруда на тлі проблем і колізій тогочасного архітектурного процесу. Ця зміна акценту, не усвідомлена, мабуть, і самим автором, поглиблюється необхідністю згадування багатьох прізвищ осіб, які мали відношення до автора або ж до певної події, що, в свою чергу, дає змогу ширшим біографічним дослідженням. Ілюстративний матеріал також розширює можливі дослідження над цим джерелом — фотографії вже не існуючих у натурі об'єктів (малі форми, інтер'єри тощо) дають змогу реконструювати архітектурні об-

рази 1940—50-х рр., а графіка архітектурних проектів кінця 1930-х — початку 1960-х рр. теж може бути об'єктом окремого дослідження.

Автобіографічні тексти цього типу набувають найбільшого поширення серед тих, які є свідомі свого місця, ролі, призначення тощо, зокрема серед митців, літераторів, коли такі тексти стають прямим продовженням їхньої творчої роботи. "Є письменники, що їх життєпис цікавіший від їх творів, що їх твори — це тільки матеріали їх характеристики, частинки їх життєпису... Можна назвати їх представниками того часу, в якому вони жили, а їх життєпис в кожному разі дасть змогу більш-менш глибоко увійти у таємниці духу їх доби, бо саме в них цей дух міститься, в них немов відтворюється і знаходить свій найсильніший вираз" (13).

Автобіографії як літературному жанру притаманні всі властивості категорії історичної — стиль, структура, подання фактів, принцип відбору їх та ін., все є відповідно до епохи, її суспільно-політичних і культурних проблем. Показовими з цього погляду є автобіографічні матеріали І. Я. Франка. Серед них — три автобіографії, різні за обсягом, акцентами, кількістю та широтою наведених фактів, що впливало із самої мети написання. Одна з них була замовлена М. П. Драгомановим як додаток до передмови у збірці оповідань "В поті чола" (1890). Це досить докладна оповідь про обставини і людей, які впливали на його життя чи були прообразами героїв творів. "Подав я тільки здебільшого факти з мого життя, поминаючи багато таких, котрі хоч мали на мене значний вплив, але мали притім характер більш особистий. Про свої новели скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, котрих я колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків, малюють крайобрази тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, переміряв власними ногами. В такому розумінні — всі вони частки моєї автобіографії", — писав І. Я. Франко (14, с. 21).

У другій автобіографії, що була написана на замовлення Ом. Огоновського, ймовірно, для його "Історії літератури руської" (1890), письменник зосереджує увагу на початках свого "писательства" і його перебігу, подаючи перелік найважливіших на той час своїх праць (15).

Третя автобіографія написана для додаткового тому "Лексикону" Й. Г. Гердера (16). Відмовившись від "шаблонних" відповідей на поставлені питання, автор подав "короткий нарис" свого життя і діяльності. Мало зупинившись на ранньому періоді, письменник окреслив основні параметри громадської, літературної і наукової діяльності, наголосивши на найважливіших подіях свого життя, літературних творах, наукових і редакторських працях.

До автобіографічних матеріалів І. Я. Франка входить і невеликий за обсягом автобіографічний фрагмент польською мовою "Niemo o sobie samym", вміщений як передмова до збірника оповідань "Obraski

galicyjskie" (13). Написаний він у складний для письменника період, коли його, знаного літератора і науковця (склав з відзнакою докторат із славістики у Відні), забалотували на посаду приват-доцента з української літератури у Львівському університеті. Тут подано докладний розбір того складного явища у Франковій душі, яке вилилося у містку коротеньку поезію "Сідоглавому", де квінтесенцією є слова про Україну: "Я ж не люблю її з великої любові".

Доповненням до автобіографічних матеріалів є і дві промови І. Я. Франка у 1898 р. на його ювілейному святі і банкеті. Вони вміщують засади Франкової діяльності — "І сам я в усій своїй діяльності бажав бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього ч о л о в і к о м ... Може бути, що цей брак концентрації зашкодив мені jako письменникові, але у нас довго ще будуть потрібні такі, як я: щоб розбуджували інтерес до духового життя і громадили матеріал, обтесаний бодай з грубшого. Фундаменти все так будуються, а тільки на таких фундаментах, на таких стінах може з часом здвигнутись пишне, сміле склепіння" (17, с. 31).

Автобіографічні матеріали І. Я. Франка, які можна розглядати під різними кутами, розкривають не тільки явище його самого, але через особистісне сприйняття на рівні Франкової свідомості показують тогочасне культурно-громадське життя Галичини. Саме під цим кутом автобіографія як вид історичного джерела набуває особливого значення у ширших межах, ніж біографістика, у вивченні тієї чи іншої епохи, надаючи дослідникові змогу наблизитися до параметрів сприйняття її сучасниками. Таким чином, автобіографія може стати і об'єктом поза- та міждисциплінарних досліджень.

Зважаючи на багату інформаційну структурованість автобіографічних матеріалів, дослідникові важливо відмовитися від апріорних ієрархованих схем цінностей, класифікаційних систем тощо. Інтерпретація автобіографічних текстів у біографічні вимагає інтелектуальної роботи і відповідної підготовленості дослідника — автобіографічні тексти необхідно "розгорнути", задати масштаб подіям і особі тощо, уникаючи міфологізації особи. Проте знімати можливо вже існуючі у самому поданні фактів ознаки міфологізації власної особи (18) не слід, оскільки такі моменти становлять цікаві подробиці біографії особи.

Автобіографічні тексти є своєрідним відображенням стану самоусвідомлення суспільства, його уявлення про особистість, її роль, місце як самодостатньої одиниці. Прикметним нині є поява відповідних рубрик у журналах (19), тяжіння до автобіографічних текстів у довідкових виданнях (20). Розвиток автобіографічних текстів сприятиме отриманню нового знання про людину, суспільство і, зрештою, цивілізацію. Зважаючи на це, варто, можливо, організувати окремий вид роботи по збиранню автобіографічних текстів сучасників, активізації написання їх. Отримані автобіографії можуть становити окре-

мий фонд ІР НБУВ і бути доступними для широкого кола дослідників. Перша спроба проведення такої роботи дала досить цікаві матеріали, частину яких наведено у цьому розділі збірника.

Розглядаючи ці та інші автобіографічні тексти, погодимося, що «автобіографія є сконструйована модель особистості, а не оповідь об'єктивного свідка, вона не дає нам людини, якою вона була, але «якою вона передбачає і бажає бути, якою вона воліє бути» (9). Проте це ніяк не зменшує вартісності автобіографічних текстів як для історика, так і для людини, яка їх писала, бо, як сказав Г. С. Сковорода, — «коли хочемо виміряти небо, землю і моря, маємо наперед виміряти себе самих — власною нашою мірою. А якщо нашої внутрішньої міри не знайдемо, то чим можемо виміряти? А як не вимірямо наперед себе, то що за користь знати міру інших створінь? Та чи й можливо це?» (21).

1. СЭС. — М.: Сов. энциклопедия, 1989. — С. 14.

2. Лесин В. М., Пуланець О. С. Словник літературознавчих термінів. — К.: Рад. школа, 1971. — С. 5.

3. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. — К.: Обереги, 1992. — С. 6.

4. Карсавин Л. Философия истории. — СПб., 1993. — С. 82.

5. Брайчевська О. А., Ляшко С. М., Чишко В. С. Про традиції та джерелознавчу базу національної біографічної школи (кінець Х—початок ХХ ст.) // Українська біографістика: Зб. наук. праць. — К.: БМТ, 1996. — Вип. 1. — С. 29—44.

6. Утевская П. Слов драгоценные клады. — М., 1985. — С. 174; Высоцкий С. Киевские граффити XI—XVII вв. — К.: Наук. думка, 1966. — С. 115, 129.

7. Тейяр де Шарден. Феномен человека. — М.: Наука, 1987. — С. 38, 39.

8. Валиевский А. Л. Основания биографики. — К., 1993. — С. 64.

9. Серед опублікованого, наприклад, українським архітектором О. М. Бекетовим до автобіографічних матеріалів належать такі коротенькі публікації, як: Мої стимули до роботи // Архітектура Радянської України. — 1939. — № 6. — С. 14—15; О своей работе над проектом расширения здания библиотеки им. В. Г. Короленко // Архитектура СССР. — 1940. — № 4. — С. 67; або у О. Л. Красносельського є нотатки про свою роботу: Из блок-нота архитектора // Наша работа. — Х.; Днепрпетровск, 1936. — Вып. 1. — С. 95—99.

10. Шпара П. Е. Записки архитектора. — К.: Будівельник, 1988. — 89 с.

11. Елизаров В. Д. Научно-творческая работа: Материалы, представленные на соискание ученой степени доктора архитектуры. — К., 1963.

12. У додатках Список основних проектів і побудов цивільних споруд з поданням співавторів, дат і місця, де матеріали були опубліковані, і Список наукових і проектно-дослідницьких робіт у галузі архітектури масового житла.

13. Франко І. Я. Дещо про самого себе // Твори: В 20-ти т. — К.: ДВХЛ, 1955. — Т. 1. — С. 25—29.

14. Автобіографія Івана Франка з його листа до М. Драгоманова // Там само. — С. 11—21.

15. Автобіографія Івана Франка, написана для О. Огоновського // Там само. — С. 22—24.

16. Автобіографія Івана Франка, написана для Лексикону Гердера // Там само. — С. 35—36.

17. Промова Івана Франка на його ювілейному святі // Там само. — С. 30—32; Промова Івана Франка на банкеті під час ювілейного свята 1898 р. // Там само. — С. 33—34.

18. Прикладом самотіфологізації можуть бути, зокрема, деякі епізоди із життя О. Ю. Федьковича: “Свою автобіографію оповів Федькович 1861 р. Дідицькому, 1863 р. Горбалеві, 1885 р. Реваковичеві. Замітне, що в першій — подробиць, згідних з біографією Шевченка, найменше, в останній — найбільше. Залежне це від поступенного ознайомлювання Федьковича з біографією Шевченка”. Северина С. Шевченко і Федькович // Вістник: Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. — 1935. — Річник III, кн. 1. — Т. 1, січень. — С. 67—71.

19. У рубриці “Самі про себе” — Баньківський С. *Meum curriculum vitae* // Київська старовина. — 1993. — № 2. — С. 100—102, де за скупими автобіографічними фактами, декотрі з яких необхідно коментувати або доповнювати поясненнями, постає панорама життя української інтелігенції.

20. У виданні Міжнародної фундації виборчих систем “Хто є хто у Верховній Раді України” (Ч. 1. — К., 1998. — 366 с.), де більшу частину матеріалів написано в автобіографічному жанрі, див. матеріали Федорина Я. В. (с. 5—6), Черновецького Л. М. (с. 7—8), Коваленко А. А. (с. 10—11), Пшеничної О. М. (с. 42—43) та ін.

21. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. — К., 1992. — С. 74.

АВТОБІОГРАФІЧНІ НАРИСИ. СУЧАСНІ МИТЦІ УКРАЇНИ

(Матеріали до публікації підготовлені М. І. Гончаренко)

КРАВЧЕНКО Петро Митрофанович — художник. Працює в галузі станкового живопису та декоративно-театрального мистецтва. Член Спілки українських образотворчих мистецтв Австралії, почесний член Спілки художників України. Закінчив Київську художню школу у